

Henkilökohtaisella budjetilla ihmislähtöisiä palveluja

Henkilökohtaisen budjetoinnin toimintamalli otettava käyttöön.

Ehdotus Suomen HB-mallista on valmis. Seuraavaksi on aika toimia.

Henkilökohtaisella budjetoinnilla (HB) tarkoitetaan vammaisen henkilön sosiaalipalvelujen järjestämistapaa, jossa henkilö valitsee ja hankkii palveluja itse tai tuetusti hänelle myönnetyllä henkilökohtaisella budjetilla.

Suurimmalle osalle tarjolla olevat sosiaalipalvelut toimivat sellaisenaan, mutta jollekulle joku muu vaihtoehto saattaisi olla parempi. Ihmisillä on erilaisia palvelutarpeita. Henkilökohtaisella budjetilla on mahdollista valita valmiiden vaihtoehtojen sijaan palvelut itse omiin tarpeisiin räätälöityinä.

Henkilökohtaisen budjetoinnin tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön sosiaalipalvelujen järjestämistä yksilöllisellä ja erilaiset elämäntilanteet huomioivalla tavalla. Vaikuttavat sosiaalipalvelut vahvistavat vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden, valinnanvapauden ja osallisuuden toteutumista.

Toimintamallin käyttöönottoa on edistettävä

Henkilökohtaista budjetointia on Suomessa kehitetty ja kokeiltu yli vuosikymmenen ajan. Kokemukset ovat olleet kannustavia ja suhtautuminen toimintatapaa kohtaan on myönteinen sekä palvelujen järjestäjien että tuottajien keskuudessa. Ehdotus Suomen HB-mallista on valmistunut STM:n ohjaamassa ja THL:n toteuttamassa kokeiluhankkeessa. Hyvä ja kannatettava ehdotus perustuu alueellisen hanketyön tuloksiin, tutkimus- ja selvitystyöhön sekä laajaan yhteiskehittämiseen.

Henkilökohtaisen budjetoinnin toimintamallin käyttöönotto tulisi tapahtua seuraavan hallituskauden aikana. Käyttöönotto edellyttää erillistä lainsäädäntöä. Ehdotus on kirjoitettu soveltuvin osin hallituksen esityksen muotoon ja on siten otettavissa kokeiltavaksi ja käyttöön nopeasti.

Tampereella 3.10.2022

Kirsi Konola

toimitusjohtaja
Kehitysvammaisten Palvelusäätiö

Jutta Keski-Korhonen

vaikuttamistyön johtaja
Kehitysvammaisten Tukiliitto

Susanna Hintsala

toiminnanjohtaja
Kehitysvammaliitto

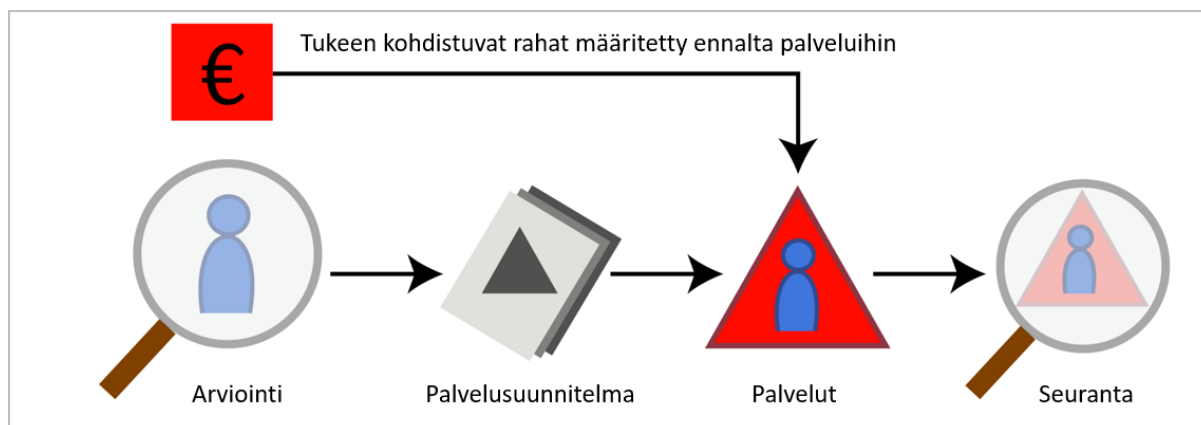
Lisätietoa

Ehdotus Suomen HB-mallista valmistunut

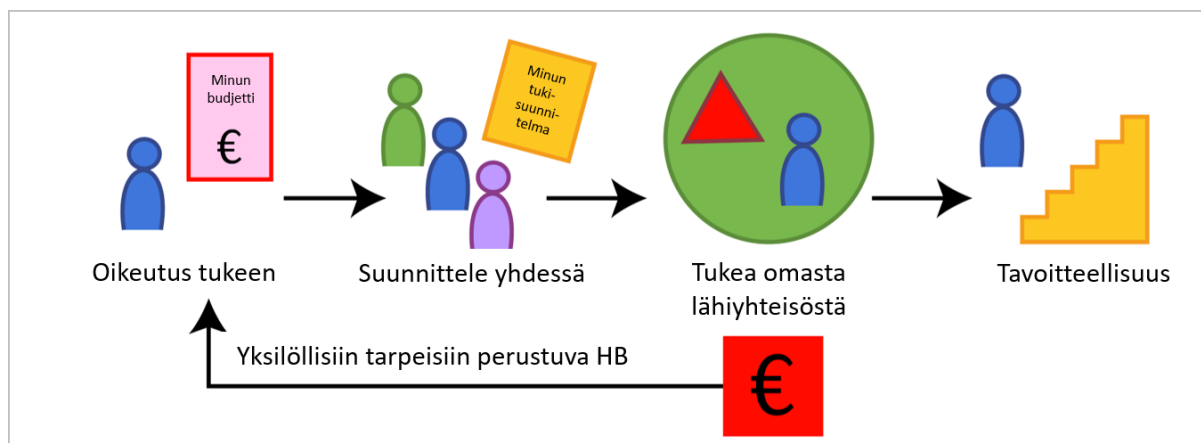
Henkilökohtaista budjetointia on Suomessa kehitetty ja kokeiltu yli vuosikymmenen ajan. Kehittämistyössä on pyritty määrittämään yhdessä toimintamallia ja sen lainsäädännöllistä perustaa eli perusteltuja pelisääntöjä, joiden rajoissa budjettia voisi käyttää. On selvitetty ketkä HB:sta hyötyisivät, millaista apua tukea sillä voisi järjestää ja miten budjetin arvo määritettäisiin. Lisäksi on arvioitu HB:n vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia suhteessa muihin palveluiden järjestämisen tapoihin ja miten HB niiden rinnalle asettuu.

Sosiaali- ja terveysministeriön ohjaaman ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttaman [kokeiluhankkeen](#) 2020–2021 työn tuloksena saatiin valmiiksi ehdotus [Suomen HB-mallista](#), eli määritelmä mitä järjestämistavalla tarkoitetaan ja miten se soveltuisi lainsäädäntöömme.

Hankekokonaisuus koostui sekä yhdeksästä alueellisesta hankkeesta että Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koordinoimasta valtakunnallisesta kehittämisestä. Tutkimus-, selvitys- ja arviointityöhön sekä yhteiskehittämiseen osallistui laaja ja edustava joukko sosiaalipalvelujen järjestäjiä, tuottajia ja käyttäjiä sekä muita alan asiantuntijoita. Malli on nyt valmis ja nyt on oikea aika seuraaville askelille.

Kuva: Perinteisten palveluiden järjestämistavat, Simon Duffy 2017

Kuva: Henkilökohtainen budjetointi, Simon Duffy 2017

Tarpeen taustalla nykytilan haasteet

Vammaispalvelujen nykytilaa voi kuvata sanoilla murrosvaihe tai paradigman muutos. Muutosten taustalla on lisääntynyt ymmärrys vammaisuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä ja vammaisten ihmisten monin tavoin eriarvoisesta asemasta yhteiskunnassa.

Nykytilannetta vammaispalvelujen järjestämisessä kuvaa ja leimaa alueellinen eriarvoisuus, johon järjestelmätasolla pyritään vaikuttamaan sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen ja sen myötä muodostuvien hyvinvointialueiden kautta. Lisäksi vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen odotetaan lisäävän ja vahvistavan osallisuutta edistävien vammaispalvelujen järjestämistä. Nykytilanteessa tunnistettuina epäkohtina on nostettu esiin elämässä ja asumisessa tarvitseman avun ja tuen riittämätön resurssointi, osallisuuden puute vammaispalveluja järjestettäessä, vammaispalvelun sosiaalityöntekijöiden suuret asiakasmäärät ja pula työntekijöistä. On myös tunnistettu puutteita vammaisten ihmisten mahdollisuuksissa osallistua päätöksentekoon omista asioistaan ja laajemmin vammaisten ihmisten yhteiskunnallisessa osallisuudessa.

Keinoja eriarvoisuuden, esteiden sekä syrjinnän kitkemiseksi on olemassa.

[Vammaispalvelulakien uudistamisen \(Valas\)](#) tarkoitus on säätää uusi vammaispalvelulaki, joka sisältäisi säännökset vammaisille henkilöille järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista. Samalla nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki kumottaisiin. Tavoitteena on, että vammaisten henkilöiden yksilölliset tarpeet otetaan jatkossa paremmin huomioon. Laki on hyvä ja kannatettava ja sen voimaantulo on edistysaskel vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta.

Vammaispalvelulain uudistus on sisällöltään laaja-alainen kokonaisuus ja jonka johdosta HB-mallia on tietoisesti kehitetty siitä erillään. Vammaispalvelulain uudistus ei siis sisällä henkilökohtaisen budjetoinnin säädöksiä, vaan sen käyttöönotto edellyttää erillistä lainsäädäntöä, jota päättyneessä kokeiluhankkeessa on ehdotettu. Vaikka henkilökohtaista budjetointia voidaan soveltaa nykyisten lakien pohjalta, tarve lainsäädännön muutoksille on ilmeinen.

Vallitsevan nykytilan erivertaisuutta Suomessa kuvastaa se, että joillain alueilla ja joissain kunnissa vammaispalvelujen henkilökohtaistamiseen on käytössä erilaisia keinoja, mukaan lukien henkilökohtainen budjetti, kun samaan aikaan toisissa kunnissa järjestetään palveluja sen puitteissa, mitä kunta on kilpailuttanut tai mitä kunnan omana toimintana tuotetaan. Hyvinvointialueisiin organisoituminen ei muuta tätä tilannetta. Myös vammaissosiaalityössä käytettävässä harkintavallassa on havaittu eroja. Syyt erilaisiin käytäntöihin ja toimintatapoihin ovat moninaiset, mutta ne heijastelevat niitä erilaisia toimintaedellytyksiä, joiden osana sosiaalihuollon erityispalveluja kunnallisen itsehallinnon puitteissa toteutetaan.

Henkilökohtaisella budjetoinnilla olisi mahdollista tukea hyvinvointialueille asetettuja tehtäviä sekä vammaispalvelulain uudistuksen tavoitteita, erityisesti osallisuutta omien palveluiden ja niiden toteuttamista koskevaan päätöksentekoon sekä valinnanvapauteen monituottajuuteen perustuvassa hyvinvointimallissa.

HB-mallin ehdotuksen keskeisimmät sisällöt

HB-mallin tavoitteena on vammaisen henkilön valinnanmahdollisuuksien lisääminen siten, että hän voi valita itselleen sopivat palvelut sekä vaikuttaa niiden toteuttamistapaan ja sisältöön. Tarkoituksena on mahdollistaa erilaiset, asiakkaan yksilöllisen tarpeen mukaiset palvelukokonaisuudet, minkä vuoksi mallilla pyrittäisiin henkilökohtaisen budjetoinnin mahdollisimman laajaan käytettävyyteen vammaisten henkilöiden palvelujen järjestämisessä.

- Henkilökohtaisen budjetoinnin malli sovitettaisiin osaksi nykyistä sosiaalihuollon järjestelmää ja lainsäädäntöä. **Mallin tarkoituksena ei olisi korvata olemassa olevia palveluja, vaan täydentää niitä tuomalla uusi palvelujen järjestämistapa,** joka mahdollistaisi nykyisten palvelujen yhdistelyn ja järjestämisen joustavalla ja asiakkaan yksilölliset tarpeet huomioivalla tavalla.
- Henkilökohtaista budjettia **voitaisiin käyttää yhtenä järjestämistapana** vammaisten henkilöiden sosiaalipalvelujen järjestämiseksi. Järjestettävien palveluiden osalta budjetoinnin **käyttöala jätettäisiin osittain hyvinvointialueiden määriteltäväksi.**
- Sosiaalipalvelujen järjestämisvastuun mukaisesti hyvinvointialueella olisi oikeus päättää palvelujen järjestämistavasta. Palvelujen järjestämistavasta ja henkilökohtaisen budjetin käytöstä päätettäessä olisi kuitenkin **otettava huomioon asiakkaiden etu ja mielipide.**
- Henkilökohtaisen budjetin **arvo olisi määriteltävä siten, että asiakas saa sillä lainsäädännön vaatimusten mukaisesti ne palvelut,** jotka henkilökohtaisella budjetilla on tarkoitettu hankittavaksi.
- **Hyvinvointialueen tulisi hyväksyä ne sosiaalipalveluntuottajat, jotka voivat tuottaa henkilökohtaisella budjetilla hankittavia palveluja.** Järjestämistapojen eroavaisuudet, jotka johtuvat esimerkiksi henkilökohtaisen budjetoinnin palveluseteliin nähden suppeammasta soveltamisalasta, voitaisiin huomioida hyvinvointialueiden asettamissa lisävaatimuksissa, joiden asettaminen olisi hyvinvointialueiden harkintavallassa.
- Mallissa **henkilökohtaisella budjetilla voitaisiin hankkia palveluja myös muilta palveluntuottajilta, joihin ei sovellettaisi hyväksymismenettelyä.** Silloinkin hankittavien palvelujen tulisi kuitenkin aina vastata järjestettäviä palveluja koskevaa substanssilainsäädäntöä.
- Mallissa **henkilökohtaisen budjetin käyttö voisi perustua hyvinvointialueen antamaan maksusitoumukseen, maksukorttiin tai muuhun vastaavaan menettelyyn,** jossa hyvinvointialue sitoutuisi maksamaan henkilökohtaisesta budjetista tehtyyn päätökseen perustuen palvelujen hankkimiskustannukset palveluntuottajalle.
- Asiakas tai hänen laillinen edustajansa tekisi palveluja koskevat sopimukset palveluntuottajien kanssa. **Palvelujen ja palveluntuottajien valinnan tulisi aina perustua asiakkaalle laadittuun asiakassuunnitelmaan ja henkilökohtaisesta budjetista tehtyyn päätökseen,** joiden puitteissa asiakkaalla olisi oikeus valita hänen avuntarpeeseensa parhaiten vastaavat palvelut.
- Hyvinvointialueella olisi **velvollisuus järjestää henkilökohtaisen budjetin käyttöön liittyvää ohjausta ja neuvontaa sekä henkilökohtaisen budjetin käytön tukea.**

Arvioidut vaikutukset

Henkilökohtaisen budjetoinnin mallin yksityiskohtaisten vaikutusten arviointi edellyttäisi paitsi tutkittua tietoa, myös tietoa siitä, miten laajasti hyvinvointialueet ryhtyisivät käyttämään henkilökohtaista budjetointia vammaisten henkilöiden palvelujen järjestämistapana. Henkilökohtaisesta budjetoinnista ei ole aiemmin säädetty laissa Suomessa tai muissa Pohjoismaissa. Yleisluontoisia arvioita voidaan kuitenkin esittää.

Taloudelliset vaikutukset

Esityksessä ehdotetussa mallissa henkilökohtainen budjetointi olisi palvelujen järjestämistapa, joten ehdotukseen ei sisältyisi uusia palveluja, vaan tarkoituksena olisi olemassa olevien palvelujen järjestäminen yksilöllisemmällä ja asiakkaan tarpeet paremmin huomioivalla tavalla. Mallissa henkilökohtaisen budjetin arvon tulisi olla kohtuullinen suhteessa kustannuksiin, joita vastaavien palvelujen tuottamisesta muilla järjestämistavoilla aiheutuu ja myönnettävien palvelujen määrä perustuisi edelleen voimassa oleviin substanssilakeihin. Myös henkilökohtaisen budjetin arvosta vähennettävä omavastuuosuus vastaisi palveluista nykytilassa perittäviä asiakasmaksuja. Lisäksi monet sellaiset tehtävät, kuten palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelman laatiminen, toteutuisivat henkilökohtaisessa budjetoinnissa samoin kuin jo käytössä olevissa järjestämistavoissa. Nämä tekijät yhdessä viittaisivat siihen, että henkilökohtaisen budjetin kustannusvaikutus hyvinvointialueiden talouteen olisi lähtökohtaisesti neutraali. Mikäli palveluntuottajat tuottaisivat palveluja hyvinvointialueen omaa tuotantoa kustannustehokkaammin, myös kustannustehokkuuden vaikuttavuus ilmenisi pääsääntöisesti palvelun parantuneessa laadussa eikä kustannussäästöinä, kun budjettien arvon olisi vastattava muiden järjestämistapojen kustannuksia.

Hyvinvointialueille aiheutuvien lisäkustannusten osalta voidaan arvioida, että henkilökohtaisen budjetoinnin käyttöönottovaiheessa hyvinvointialueiden kustannukset todennäköisesti kasvaisivat tilapäisesti käyttöönottoon liittyvien toimenpiteiden vuoksi. Muun muassa työntekijöiden kouluttaminen ja tietojärjestelmäratkaisujen toteuttaminen edellyttäisivät ainakin alkuvaiheessa lisämäärärahoja. Toisaalta tietojärjestelmäratkaisut voitaisiin toteuttaa osana laajempia digitalisaatiouudistuksia ja hyödyntäen olemassa olevia tietojärjestelmiä. Henkilökohtaista budjettia käyttäville asiakkaille tarjottavan ohjauksen ja neuvonnan ei arvioida aiheuttavan merkittävää lisätyötä käyttöönottovaiheen jälkeen, kun järjestämistapa tulisi asiakkaille tutuksi. Henkilökohtaisen budjetin käyttöön myönnettävästä tuesta sen sijaan aiheutuisi pysyviä lisäkustannuksia, mutta kustannusten määrä riippuisi siitä, miten laajalle asiakasjoukolle tukea myönnettäisiin.

Viranomaisvaikutukset

Kun henkilökohtaiseen budjettiin voisi kuulua palveluja, joita koskeva päätöksenteko on jaettu hyvinvointialueiden eri palvelualueille, henkilökohtaisten budjettien käyttäminen edellyttäisi hyvinvointialueilta monialaista yhteistyötä eri palvelualueiden välillä. Viranomaisten välisessä yhteistyössä korostuisi monialainen ja moniammatillinen suunnittelu ja koordinointi.

Henkilökohtaisen budjetin käyttö edellyttäisi hyvinvointialueilta tietojärjestelmien ja saavutettavien alustaratkaisujen kehittämistä. Tietoteknisten ratkaisujen toteuttamisen lisäksi

hyvinvointialueiden hallinnollista työtä ja kustannuksia lisäksi ehdotettuun malliin kuuluva hyväksymismenettely sekä vähimmäisedellytyksien laatiminen. Ehdotettu malli olisi kuitenkin hallinnollisesti kevyempi prosessi kuin palveluntuottajien kilpailuttaminen julkisena hankintana. Osaltaan henkilökohtainen budjetointi vahvistaisi organisatorista erottelua palvelujen tuottamisen ja järjestämisen välillä, kun palvelujen tuottamista siirtyisi yhä enemmän yksityisille toimijoille hyvinvointialueiden vastatessa järjestämisvastuunsa perusteella siitä, että asiakas saa palvelut lainsäädännön vaatimusten mukaisesti.

Vaikutukset asiakkaan asemaan

Henkilökohtainen budjetointi lisäisi vammaisen henkilön valinnanmahdollisuuksia siten, että hän voi valita tarvitsemansa palvelut ja vaikuttaa nykyistä laajemmin palvelujen toteuttamistapaan. Malli myös edistäisi vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteiskunnassa.

Asiakkaan käytettävissä olevien hallinto-oikeudellisten oikeussuojakeinojen arvioidaan edelleen muodostavan ensisijaiset takeet asiakkaan oikeusturvan toteutumiseksi siitä huolimatta, että asiakkaalla olisi mahdollisuus vedota kuluttajaoikeudellisiin oikeussuojakeinoihin palveluntuottajaa kohtaan palvelun virhe- tai viivästytilanteissa.

Järjestöt kehittämistyön tukena

Järjestötaustaiset toimijat ovat olleet luomassa HB-mallia ihmislähtöiseksi toiminnan tavaksi.

Järjestötaustaiset toimijat ovat olleet jo pitkään kehittämässä henkilökohtaista budjetointia lukuisissa hankkeissa, kuten Tiedän mitä tahdon! -hanke, Avain kansalaisuuteen - henkilökohtainen budjetointahanke, Palvelusetelikokeilut ja nyt päättyneet HB-hankkeet.

Olemme myös verkostoituneet kansainvälisesti ja osallistuneet osaamisen kehittämiseen kansainvälisissä hankkeissa, kuten Erasmus+ rahoitteiset SKILLS I, SKILLS II ja UNIC - hankkeet sekä kouluttaneet ja konsultoineet eri kaupunkien ja alueiden HB-kehittämistyötä, kuten Helsinki, Jyväskylä, Lappeenranta, Lahti ja Mikkeli, joissa kehitystyötä on tehty osana tavanomaista asiakastyön uudistamista.

Kehitysvammaisten Palvelusäätiön henkilökohtaisen budjetoinnin keskus Suunnan tehtävä on lisätä ihmisten valinnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia oman tuen ratkaisuihin ja toteutumiseen. Suunta jakaa tietoa ja tuo ihmisiä yhteen aiheen pariin.

Yhteyshenkilöt

Suunta-keskus: kehittämispäällikkö **Petteri Kukkaniemi**
petteri.kukkaniemi@kvps.fi, puh. 040 540 4403.

Kehitysvammaisten Palvelusäätiö: toimitusjohtaja **Kirsi Konola**
kirsi.konola@kvps.fi, puh. 0400 328 095

Kehitysvammaisten Tukiliitto: vaikuttamistyön johtaja **Jutta Keski-Korhonen**
jutta.keski-korhonen@tukiliitto.fi, puh. 050 3775 040

Kehitysvammaliitto: toiminnanjohtaja **Susanna Hintsala**
susanna.hintsala@kvl.fi, puh. 040 741 6179

Lisätietoa

- Vammaisten henkilöiden henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeen tuloksia: [Esitys Suomen malliksi](#) ja muut [HB-hankkeen julkaisut](#).
- Henkilökohtaisen budjetoinnin keskus [Suunnan](#) verkkosivut.
- [Avain kansalaisuuteen](#) - henkilökohtainen budjetointihankkeen sekä verkkosivut.
- [Henkilökohtainen budjetointi. Ihmislähtöinen toimintatapa sosiaali- ja terveydenhuoltoon](#), 2019, Sirkka Rousu (toim.). Metropolia Ammattikorkeakoulu. Hankkeen tulokset kokoava julkaisu. Sisältää myös ihmislähtöisen HB-toimintamallin geneeristen ominaisuuksien kuvauksen.
- [Videotarina](#) artesaani Ville Markkasesta Jyväskylästä, jolle henkilökohtainen budjetti mahdollistaa koulutusta vastaavan työn (4 min), 2019. Kehitysvammaisten Palvelusäätiö, toteutus Creative Cosmos Finland.
- Piirrosvideo [”Henkilökohtainen budjetti – kohti yksilöllisempää tukea ja palvelua”](#) – hyödyllinen perehdytyksessä ja tiedottamisessa. (2 min), 2018. Avain kansalaisuuteen – henkilökohtainen budjetointi -hankkeen työryhmä, toteutus Tussitaikurit Oy.
- [Dokumentaarinen video](#) henkilökohtaisen budjetin asiakkaana olleiden Tomin ja Roopen tarinoista ja asiantuntijoiden kokemuksista (15 min), 2019. Avain kansalaisuuteen – henkilökohtainen budjetointi -hankkeen työryhmä, toteutus Kuvakieli Ky.
- [Henkilökohtainen budjetointi ajattelu- ja toimintatapana](#). 2019. Johanna Perälä ja Henna Hiilamo (toim.), Sitra.

Jakelu

- Vastaavat ministerit, valtiosihteerit ja ministereiden avustajat
- Sosiaali- ja terveysvaliokunnan jäsenet
- Eduskunnan vammaisasiaan yhteistyöryhmä (VAMYT)
- Puolueiden puheenjohtajat ja puoluesihteerit
- STM:n kansliapäällikkö ja osastojen päälliköt
- Sidosryhmät